

בס"ד. יום ג' פ' ויחי, ט' טבת, ה'תשי"ד.

— בעת ניחום אבלים אצל האדמו"ר יהודא ארי' פערלצ'אוו מנאָוואָמינסק שליט"א* —
בלתי מוגה

א. כ"ק אדמו"ר שליט"א התעניין אודות סיבת פטירתה, מספר שנותי וקורות ימי חי', וכשהזכירו (במענה לשאלתו) שהתיישה באמריקא לפני שלושים שנה (בגלל הפוגרומים כו' שהיו במקום מגוריהם מעבר לים) — נענה כ"ק אדמו"ר שליט"א ואמר:

באותה תקופה הי' עדיין המצב מעבר לים כבשנים כתיקונם (לפי-ערך), ואעפ"כ, היו כו"כ מבנ"י שנסעו משם, ובסופו של דבר התברר שנסיעתם היתה עבורם — כלשון הכתוב בפרשת השבוע! — "לפליטה גדולה".

ואח"כ אמר:

בהקשר לכך יש להדגיש את מעלתם של אותם יהודים שהתיישבו באמריקא באותה תקופה, והצליחו לנהל אורח-חיים הראוי ליהודים שומרי תומ"צ, יראים ושלמים.

וע"ד שמצינו בזהר² בנוגע למעלתה של שרה אמנו, ש"את שרה ונחתת וסלקת כו'". ועד"ז בנדו"ד, שלמרות ש"נחתת" לאמריקא בתקופה זו, מ"מ, "סלקת" באופן הראוי, שזהו בודאי עליו גדול.

ואח"כ אמר:

בנוגע לפטירתה של רחל אמנו נשהיא רגל הרביעי שבמרכבה, כמובא גם להלכה³ בנוגע לכתובת גט בחודש אייר, שיש לכתוב "אייר" בב' יודי"ן, וסימנך: ר"ת אברהם יצחק יעקב רחל, ד' רגלי המרכבה] — איתא בזהר⁴ ש"כד יעקב מסתכל ביוסף הוה אשתלים בנפשי' כאילו חמא לאמי' דיוסף, דשפירו דיוסף דמי לשפירו דרחל, והוה דמי בגרמי' כמה דלא אעבר עלי' צערא כו'", ומזה מובן שגם על הצער שבפטירתה של

(2) ח"א קכב, ב.
(3) ב"ש לאה"ע סקכו" ס"כ.
(4) ח"א רטז, ב.

(* אחר פטירת זוגתו מרת אסתר רייזל ע"ה — נפטרה ד' טבת תשי"ד.
(1) ויגש מה, ז.

רחל התנחם יעקב בבנה יוסף, וכמבואר בדרושי חסידות⁵ שזהו מצד השייכות המיוחדת שבין יעקב ליוסף, כמ"ש⁶ "אלה תולדות יעקב יוסף", "שכל תולדות דיעקב בא לגילוי ע"י יוסף דוקא (שהי) "המשביר לכל עם הארץ"⁷ .. כמו שהי' גילוי אור שפעו ע"י רחל בחיי' ממש כו".

*

ב. כ"ק אדמו"ר שליט"א שאל את האדמו"ר מנאָוואָמינסק שליט"א האם יש ספרים של חידושי תורה מאביו⁸, והשיב, שיש רק בכתב־יד, ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:

כדאי ונכון ביותר שישתדלו להדפיס את הדברים⁹, שע"ז נמשכים ומתגלים דברי־תורתו בעולם, שכן, בשעתם נאמרו הדברים רק לאותם יהודים שהיו נוכחים בבית־המדרש שלו, ועכ"פ ליהודים ששייכים ל' אמות של תורה ותפלה, ואילו ע"י ההדפסה, נמשכים ומתגלים הדברים בכללות העולם.

ולהעיר גם ממארוז¹⁰ "בשעת המכניסין פזר, בשעת המפזרים כנס" — שבעבר היו זמנים שבהם היתה נתינת־מקום להנהגה ד"כנס" (לאחוז במדת הענוה¹¹), משא"כ בימינו אלה צריכה להיות ההנהגה באופן ד"פזר" דוקא.

ויש להוסיף, שבכגון־דא, הרי, גם אפילו אם ישנו ציווי שלא להדפיס — יש סברא שלא לקיים הציווי... ולהדפיס הדברים!

ואין לחשוש מזה שישתמשו וילמדו רק בחלק מהספרים הנדפסים, שכן, כדאי להדפיס אפילו אלף ספרים כדי שישתמשו וילמדו בעשרה מהם בלבד (ע"ד שכותבים כמה מהמחברים בהקדמתם לספריהם).

אח"כ התעניין כ"ק אדמו"ר שליט"א אצל האדמו"ר מנאָוואָמינסק שליט"א אודות ספרי חידושי־תורה משלו, וכשהשיב שחיבר הספרים "קול יהודה" ו"לב ארי", אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, שישמח לקחת¹²

(5) ביארה"ז לאדהאמ"צ ויחי ל, ב. ובכ"מ.

(10) ברכות סג, א.

(6) וישב לו, ב.

(11) פרש"י שם.

(7) מקץ מב, ו.

(12) הגבאי של האדמו"ר מנאָוואָמינסק

(8) ר' יעקב — האדמו"ר הזקן

הפטיר שקיחה צ"ל בכסף, וכ"ק אדמו"ר

שליט"א הביט עליו במבט של פליאה,

מנאָוואָמינסק.

והמשיך בדבריו.

(9) יש לציין שבשנת תשכ"ד נדפס הספר

אח"כ, כשהלכו מהחדר שישבו האבלים

"שופרא דיעקב" להנ"ל, וראה מכתב ז' מ"ח

לביהמ"ד לתפלת ערבית, פנה כ"ק אדמו"ר

תשכ"ו (אג"ק מילואים) — אישור על קבלת

שליט"א להגבאי הנ"ל, ואמר לו: הזכרתם

הספר (החז"ל).

את ספריו¹³, והוסיף — בהמשך להנ"ל — בחיוך, שהספרים שיגיעו לידו בודאי יבואו לשימוש... ולכן מוטב שיגיעו לידו משישאר מיותרים ללא תועלת.

*

ג. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בנוסח דניחום אבלים אומרים "המקום ינחם כו". וצריך להבין מהו הטעם שמכל השמות והתוארים שבהם נקרא הקב"ה, מדייקים — בנוגע לענין הנחמה — השם "מקום", ולא אומרים "הש"ת (וכיו"ב) ינחם"?

ויש לומר הביאור בזה:

כאשר מבקשים מהקב"ה דבר מסויים, צריכה הבקשה להיות באופן המתאים להדבר המבוקש. ולדוגמא: כשמבקשים "חננו מאתך חכמה בינה ודעת", משבחים את הקב"ה בענין החכמה, "אתה חונן לאדם דעת .. ברוך אתה ה' חונן הדעת", שעי"ז תהי' ההתלבשות בספירת החכמה, שעל ידה יומשך ענין החכמה למטה. ועד"ז בנוגע לענין החסד, וכיו"ב¹⁴.

ובנוגע לעניננו: כשמבקשים מהקב"ה על ענין הנחמה, שלילת וביטול הצער כו', צריכים להמשיך זה מדרגא כזו שבה תופס מקום הצער של האבלים על הפטירה — שענין זה שייך מצד דרגת האלקות השייכת לעולמות, שבדרגא זו תופס מקום הצער של האבלים בעולם למטה, ובמילא מודגש הצורך בענין הנחמה, משא"כ מצד דרגת האלקות שלמעלה מעולמות, יתכן שלא יומשך ח"ו ענין הנחמה, משום שאין מקום לצער על הפטירה, בגלל המעלה והטובה שבדבר ביחס להנשמה.

ולכן מדייקים לומר "המקום ינחם כו" — כי, השם "מקום", כפי שנתפרש במדרש¹⁵ "שהוא מקומו של עולם", מורה על דרגת האלקות

מתאפק ומתערב באמצע הדברים כדי להזכיר דברי הגמרא, כבנדוד, שרצה להזכיר את דברי הגמרא בריש קידושין שקיחה היא בכסף.

13) ראה מכתב י"ז שבט שנה זו (אג"ק ח"ח ע' קע): "מאשר הנני קבלת . . שני הספרים לב ארי' החדש ח"א וח"ב. ות"ח ת"ח על תשורתו יקרה זו כו".

14) ראה סהמ"צ להצ"צ שרש מצות התפלה פ"ח ואילך.

15) ב"ר פס"ח, ט.

קודם שקיחה היא בכסף. — בודאי ידוע לכם שענין זה נאמר בעפרון, ועל זה קיבל אח"כ "סג"ק... שנחסר משמו אות וא"ו: "עפרן", "חסר וא"ו" (פרש"י חיי שרה כג, טז).

הגבאי הנ"ל, שהצטער והתחרט על הערתו — נגש אח"כ לכ"ק אדמו"ר שליט"א (בצאתו מהבית) וביקש מחילה. כ"ק אדמו"ר שליט"א שאלו לשמו ושם אמו כו', ואז המתיק את המאורע ולימד עליו זכות, באמרו: זוהי המעלה של יהודי, שכאשר יש לו הזדמנות להזכיר משהו מהגמרא, אינו

השייכת לעולמות, שגדרם הוא זמן ומקום¹⁶, וכיון שבדרגא זו תופס מקום הצער של האבלים בעולם למטה, לכן מבקשים שמשם דוקא יומשך ענין הנחמה.

ועפ"ז יש לבאר גם דיוק הלשון "ברוך המקום" כהקדמה (גם) לפיסקא "ברוך הוא שהקב"ה חישיב את הקץ"¹⁷:

ובהקדם ביאור כ"ק מו"ח אדמו"ר¹⁸ בפירוש המאמר "ברוך הוא שהקב"ה חישיב את הקץ" — "שיש לו ית' כבי' תענוג גדול בעבודה זו (עבודת הברורים שבזמן הגלות), וא"כ הרי ח"ו הי' יכול להיות ענין זה בלי קץ וגבול, הנה זהו השבח וההילול, ברוך הוא, שהקב"ה חשב את הקץ לעשות, שיהי' קץ וגבול לעבודת הברורים שבדרך מלחמה בגלות ובשעבוד".

ויש להוסיף, שזוהי גם ההקדמה ד"ברוך המקום" דייקא — כי, זה שהקב"ה "חשב את הקץ לעשות", שיהי' קץ וגבול לעבודה דזמן הגלות, הוא מצד דרגת האלקות השייכת לעולמות ("מקום"), ששם תופס מקום הצער דקושי השעבוד של בני, ובגלל זה מוותר הקב"ה, כביכול, על התענוג שיש לו מצד עצמו (בדרגת האלקות שלמעלה מעולמות) בעבודה דזמן הגלות (ע"ד האמור לעיל שבדרגת האלקות השייכת לעולמות תופס מקום הצער של האבלים, ומשם דוקא נמשך ענין הנחמה).

ד. האדמו"ר מנאָוואָמינסק שליט"א: אולי יש לבאר השייכות ד"המקום" לניחום אבלים, משום שרגש הצער והאבלות הוא בגלל שבפטירתו של אדם נוצר מקום חלל (כיון שנשאר ריק המקום בעולם שאותו הי' ממלא במשך שנות חייו), ולכן מבקשים "המקום ינחם כו'" — שהנחמה תהי' ממקומו של הקב"ה ("המקום"), ששם הוא מקור השמחה (היפך הצער והאבלות), כמ"ש¹⁹ "עוז וחדוה במקומו".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ביאור זה תלוי בשינויי הגירסאות בסוגיית הגמרא²⁰ בפירוש הכתוב²¹ "במסתרים תבכה נפשי", "ומי איכא בכי קמי' הקב"ה, והאמר רב פפא אין עציבות לפני הקב"ה, שנאמר¹⁹ הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, לא קשיא, הא בבתי גואי הא בבתי בראי": לגירסת רש"י — "בבתי גואי, איכא (בכי)", דכתיב במסתרים,

16) ראה תניא שעהייהו"א פ"ז. לקו"ת
ברכה זח, א. ובכ"מ.
17) בהגש"פ.
18) דברי הימים"א טז, כז.
19) חגיגה ה, ב. וראה גם קה"י ערך בתי גואי.
20) ירמ' יג, יז.
21) סה"מ תש"ח ע' 151.

ובבתי בראי ליכא" (בכ"י), ומ"ש "עוז וחדוה במקומו" קאי על "בתי בראי", שזוהי הדרגא החיצונית השייכת לעולם ("מקום", "מקומו של עולם"). ועפ"ז, אפשר לפרש "המקום ינחם" שהבקשה היא שתומשך השמחה מבחי' המקום ("בתי בראי"), ש"עוז וחדוה במקומו".

משא"כ לגירסת ר"ח ה"ז להיפך — "כי ליכא בכ"י בבתי גואי, ומקום הנקרא מסתרים בבתי בראי הוא", ומ"ש "עוז וחדוה במקומו" קאי על "בתי גואי"²². ויש לומר ההסברה בזה — ש"בבתי בראי", דרגא חיצונית השייכת גם לזולת, יש מקום לשינויים, ולכן, גם בזמן של שמחה אין זה עדיין שמחה בשלימותה, ורק "בבתי גואי", דרגא פנימית שלמעלה משייכות לזולת, שם השמחה היא בשלימותה. ועפ"ז, לא מתאים הלשון "המקום ינחם", כי הענין ד"עוז וחדוה" הוא "במקומו" דוקא, "בבתי גואי", ולא בהדרגא ד"מקום" (סתם), "מקומו של עולם", "בתי בראי".

ולכן, מסתבר יותר לומר כנ"ל — שמצד דרגת האלקות שלמעלה מהעולמות אין מקום לצער על הפטירה (ובפרט ע"פ האמור ש"בבתי גואי" ה"ז באופן ד"עוז וחדוה במקומו"), ובמילא, לא תומשך משם ענין הנחמה, ולכן מבקשים "המקום" (דוקא) ינחם כו", שתומשך הנחמה מדרגת האלקות השייכת לעולמות ("מקום", "מקומו של עולם"), ששם תופס מקום הצער על הפטירה (ובפרט ע"פ האמור ש"בבתי בראי" יש בכ"י), ולכן נמשך משם ענין הנחמה.

ה. האדמו"ר מנאָואַמינסק שליט"א: על פי הביאור האמור ש"המקום ינחם" מורה על דרגת האלקות השייכת לעולם — צריך להבין הלשון "ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו", דלכאורה, ענין הרחמים צ"ל מדרגת האלקות שלמעלה מעולמות, למעלה מ"מקום"?

כ"ק אדמו"ר שליט"א: בנוגע לענין הרחמים אכן מדגישים "ממקומו" דוקא, בחי' שלמעלה מבחי' "מקום" סתם, "מקומו של עולם".

וההסברה בזה — ע"ד המבואר²³ בפירוש "ברחמיך הרבים רחם עלינו", "ברחמיך" דייקא, שיתכן מעמד ומצב שאין אדם מרגיש הרחמנות עליו, כיון שמצבו הגשמי הוא כדבעי (שיש לו בני חיי ומזונא רויחא ולא חסר לו מאומה), וגם בנוגע למצבו הרוחני, הרי, "כל דרך איש ישר בעיניו

עצבות לפני המקום בפנימי' רק בהיכלות החיצוניות שנק' בתי בראי".
23) לקו"ת פינחס עח, ג. ובכ"מ.

22) ראה גם מאמרי אדהאמ"צ דברים ח"א ע' קל (וש"נ): "ומ"ש במסתרים תבכה נפשי כו' היינו בבתי גואי, לא יתכן, דהא אין

ודומה לו שכך היא המדה הנכונה כו", אע"פ שהאמת היא שהרחמנות עליו גדולה ביותר, להיותו מיושבי בתי חומר כו', שזוהי ירידה גדולה ביותר, מאיגרא רמה לכירא עמיקתא. "ולזאת אנו מבקשים . . ואומרים הגם שלפי שכלנו הדל אין אנו מרגישים הרחמנות, מ"מ, ברחמיך הרבים רחם עלינו".

ועד"ז מבקשים ואומרים "ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו" — שגם אם אנו במקומנו נמצאים במעמד ומצב שלא מרגישים את הרחמנות שעלינו, מ"מ, הוא ית', "ממקומו" — שמשם נראית גודל הרחמנות עלינו — "הוא יפן ברחמיו ("ברחמיו" דייקא) לעמו".

[בהמשך²⁴ הדברים אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, שאין להסתפק בהבנה השכלית (כנראה, ע"ד גודל הרחמנות), אלא צריך להיות גם הרגש הלב. וזוהי כללות עבודת האדם — להמשיך ולחבר ההבנה השכלית עם הרגש הלב. אלא, שכדי לפעול זאת, דרושה עבודה קשה, ובשביל זה יש צורך בלימוד החסידות (יחד עם הלימוד בנגלה תורה), שפועל הרגש דירת-שמים וכו'. ומה גם שע"י לימוד החסידות, פנימיות התורה, יוצאים מן הגלות אל הגאולה, כדאיתא בזהר פ' נשא²⁵ ש"בהאי חיבורא דילך . . יפקון ב' מן גלותא ברחמי" — שלימות ענין הרחמים].

*

ו. [כשהגיע זמן תפלת ערבית, שאלו את כ"ק אדמו"ר שליט"א אם ישאר לתפלת ערבית, והשיב, שישאר עם המנין, אבל לא יתפלל ערבית, כדי שלא לשנות את הסדרים שלו (באמרו: "בא מיר זיינען אַנדערע סדרים")].

לאחרי תפלת ערבית, שאל האדמו"ר מנאָוואָמינסק שליט"א אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א כיצד נוהג האבל בנוגע לאמירת עניני תורה שבסדר התפלה, כמו פרק "איזהו מקומן", וכיו"ב. והשיב כ"ק אדמו"ר שליט"א: ראיתי בהנהגת כ"ק מו"ח אדמו"ר שהי' אומר כל עניני לימוד התורה שבסדר התפלה, כמו פיטום הקטורת, איזהו מקומן, תנא דבי אליהו וכו', אלא שאמרם בלחש, וצוה שאחר יאמרם (יסיים) בקול רם²⁶.

(25) קכד, ב — ברע"מ. הובא ונת' בתניא אגה"ק סכו"ו.
(26) ראה תו"מ — מנחם ציון ח"א ע' 27.
וש"נ.

(24) קטע זה — נלקח מצירוף דברים מקוטעים שנוכרו בהרשימה, וכאן בא המשך וקשר הענינים ע"פ ההשערה בלבד (המו"ל).

א' הנוכחים הזכיר שהחתם־סופר²⁷ כותב לחותנו ר' עקיבא איגר חידושי תורה שחידש בימי אבלו. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א ש"לאונסו שאני", כיון שאינו יכול להמנע מלהרהר בדברי תורה²⁸.

*

[בעת הנסיעה חזרה ל-770 הפטיר כ"ק אדמו"ר שליט"א: אה! שלושים שנה באמריקא... ואח"כ הוסיף אודות האדמו"ר מנאָוואָמינסק: ניכר עליו שהוא "אָ וואַרעמער איד".

אח"כ התעניין כ"ק אדמו"ר שליט"א אצל ר' שניאור זלמן שי' גורארי' (שנתלווה אל כ"ק אדמו"ר שליט"א בביקור זה²⁹) לפשר העובדה שהאדמו"ר מנאָוואָמינסק לבש בגד משי, אם זה רק בימי האבלות. והשיב הנ"ל שיש אדמורי"ם שנוהגים ללבוש משי בכל ימות השנה, שבהם אין חשש שעטנז כלל. ובהמשך לזה דובר אודות חיוב ציצית בבגד משי³⁰.

ר' שמואל הלוי שי' לעוויטין הזכיר — בקשר לדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א בהפירוש ד"המקום כו" — שישנם ב' דעות, הא', שהמקום המקיף את הגשם נקרא מקום, והב', שהמקום הפנוי שבו נכנס הגשם נק' מקום. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א שדעת האריז"ל שבחי' מקום הוא המקום פנוי שבו העולמות³¹.

התמים חיים יהודה שי' קרינסקי (שע"פ רשימתו מאז נערכה רשימה זו).
 (30) ראה גם רמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"ב. טושו"ע ואדה"ז או"ח ס"ט.
 (31) ראה סה"מ תרמ"ג ע' צד"ה. וש"נ.

(27) ראה שו"ת חת"ס יו"ד סש"מ"ו.
 (28) ראה תו"מ שם ע' 101. וש"נ.
 (29) כן נתלוו אל כ"ק אדמו"ר שליט"א: הרה"ח ר' חיים מרדכי אייזיק שי' חדקוב; הרה"ח ר' שמואל הלוי שי' לעוויטין; והנהג,